

Otoci - važna karika u razvoju i jačanju SFR Jugoslavije kao pomorske zemlje

UDK 656.6(497.1)(210.7)

Tisuću otoka i otočića katkad posve golih, katkad obraslih bujnom vegetacijom, raskošno lijepih, razasulo se pred jugoslavenskom jadranskom obalom, kao da stoji na straži mira i dobrodošlice. Imamo 1233 otoka, otočića, hridi i grebena (u SR Hrvatskoj 1185, a u SR Crnoj Gori 48). Protežu se uporedo s obalom, negdje u dva, negdje u tri, a ponegdje u pet redova. Među njima se provlače širi ili užji kanali. Ukupna površina arhipelaga iznosi 3177 kvadratnih kilometara, što čini 1,3 posto cjelokupne državne teritorije SFRJ. Ovi nadmorski dijelovi arhipelaga imaju u razvedenoj liniji 4380 km. S otocima i uz razvedenu kopnenu crtu SFR Jugoslavija posjeduje najrazvedeniju obalu na Sredozemnom moru i druga je po razvedenosti obale u Evropi. Ove su karakteristike njene obale od značaja za pomorski promet, ekonomiju, naročito za turizam, za obranu, kulturu. Po otocima Jugoslavija je u svijetu dobila i epitet zemlje s tisuću otoka.

Otoci su velika i neiscrpna tema u geografskom, društvenom, ekonomskom, vojnom i kulturnom pogledu. Posebno je zanimljiva njihova povijest i izuzetno kulturno nasljeđe. Na njima su nađeni prvi tragovi ljudske civilizacije i neki od najvrednijih spomenika naše pismenosti i nacionalnog obilježja o četrnaestovjekovnoj borbi za održanje i slobodu naših naroda na ovim obalama.¹ Iz te velike teme samo nekoliko aktualnih naznaka.

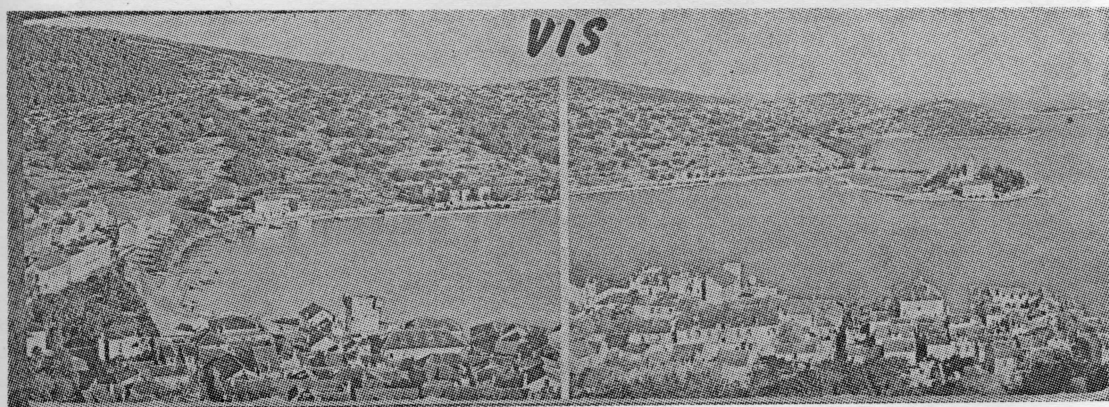
Naseljene otoke možemo podijeliti po veličini (opsegu) na velike s više od 100 km razvedene obale kao npr. Krk, Hvar, zatim na srednje (sa 50 do 100 km razvedene obale), kao npr. Ugljan, Vis, pa male (od 10-50 km razvedene obale), kao npr. Uniže, Ilovik, konačno na one naseljene otočiće ispod 10 km opsega, kao npr. Krapanj, Lokrum. Na njima je 1948. godine obitavalo 149.777 stanovnika (49 na 1 km²). Godine

1931. kada je Jugoslavija imala manji broj otoka (otuđenih ugovorom u Rapallu) broj stanovnika otoka iznosio je 155.000 (61,8 po kvadratnom kilometru).

Od 1948. godine broj stanovništva i dalje opada. Na tome ekonomski i strateški važnom području naše zemlje sve je manje stanovnika. Od popisa stanovnika 1953. do posljednjeg popisa 1981. godine broj stanovnika jadranskih otoka se smanjio za 34.240 tj. za više od 20 posto. U ovom razdoblju neki otoci doživljavaju čak i izrazitu depopulaciju, a osam otoka (sa 35 naselja) ostalo je bez stanovništva. Rab je jedini otok koji je zabilježio porast stanovništva i to zahvaljujući dobro smišljenoj i sprovedenoj razvojnoj politici.

Kad je riječ o demografskim kretanjima onda treba istaći specifičnost naselja na otoku od onih na kopnu. Ona se sastoji u tome što naselja na kopnu s oko 1000 stanovnika nisu od nekog posebnog značaja za demografska kretanja, međutim, naselja na otoku s tolikim brojem stanovnika (na Jadranu ih ima svega 34) predstavljaju osnovu za razvoj otoka. Posebno zabrinjava opadanje stanovništva na pograničnim otocima, kao što su: Mljet, Lastovo, Vis, Biševo, Svetac, Veliki i Mali Drvenik, Žirje, Dugi otok, Molat, Ist, Susak.

Razlozi koji su doveli do depopulacije otoka su višestruki. Leže prije svega u društveno-ekonomskim i razvojnim trendovima. Nedovoljno su iskorištene prirodne funkcije otoka i usporen je njihov ekonomski rast, otežano školovanje i zapošljavanje mladih ljudi, viši standard u obližnjim gradovima na kopnu privlači otočane, a dosta slabe pomorske veze između otoka i kopna otežavaju život na otoku. Otočani su uglavnom iz navedenih razloga napuštali rodni kraj i odlazili najčešće u velike gradove na obali ili pak u inozemstvo.

Šipanska luka — panorama

Vjerojatno je jedan od glavnih uzroka u tome što su zanemarene i nedovoljno iskorištene prirodne funkcije otoka. Ove su funkcije vrlo raznolike. Kao plod rada otočana kroz stoljeća utemeljilo se na našim otocima nekoliko funkcija. Tako su svi naseljeni otoci zemljoradnički sa raznim kulturama pa se za neke može reći da su vinogradarski (u 1950. dali su četvrt milijuna hektolitara vina). Drugi se ističu velikim brojem stabala maslina i proizvodnjom maslinovog ulja (u 1950. bilo je na otocima oko 1,400.000 stabala maslina, a godišnja produkcija maslinova ulja dostizala je i do 1200 vagona). Zatim tu su pošumljeni, voćarski i povrćarski otoci (Komiža je svake godine izvozila 25 vagona svježeg graška).

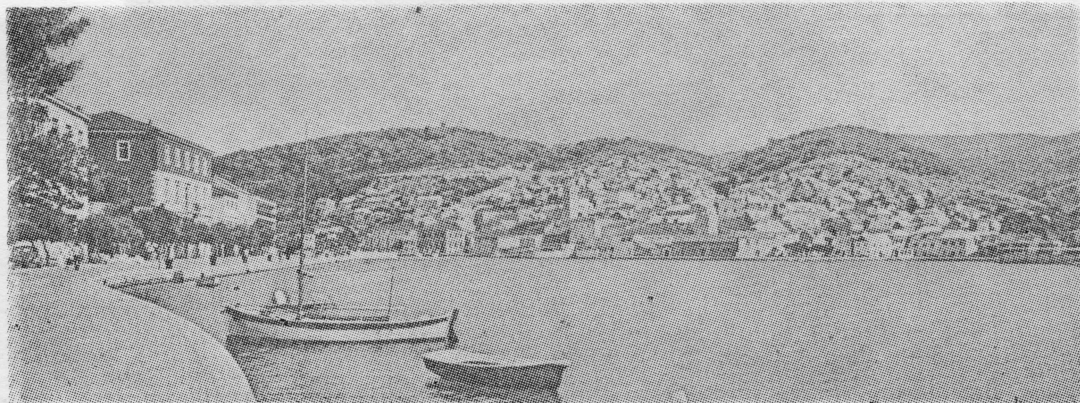
Stočarskim možemo nazvati one otoke koji obiluju ispašom i većim brojem domaćih životinja (tako je, npr. na otocima 1950. godine bilo oko 130.000 ovaca i preko 20.000 koza).

Neke otoke možemo nazvati otoci — kamekolomi (Brač, Korčula, Čiovo). Na Visu i Bračniku ima rude. Ribarstvo je prirodna grana gotovo svih naseljenih otoka. Na Zlarinu se bave koraljarstvom, a Krapnju spužvarstvom. Na nekim se proizvodi sol. U novije vrijeme sve veći broj otoka razvija turizam kao novu privrednu granu, a ponegdje niču i industrijski objekti. Za sve, naročito veće, naseljene otoke može se reći da su otoci pomoraca, brodograditelja i iseljenika.

Još bi se mogle dodati neke karakteristike za oko šezdeset naseljenih otoka, da su na mnogima od njih postavljeni svjetionici koji služe kao orijentacija točke za plovidbu u uvjetima slabe vidljivosti, da su, naročito neki od njih, od posebnog značaja za pomorsku obranu na Jadranu i dobre pomorske baze i sidrišta. Neki su poznati po tome što su postali nekropole, imaju samo crkve sa grobljem (Sv. Đorđe, sv. Petar). Ima i oko dvadesetak povremeno naseljenih otoka (Šćedro) na kojima stanovnici prebivaju tokom jednog dijela godine i bave se poljoprivredom i ribolovom. Pustih otoka i otočića ima najviše (oko 550), iako su neki od njih bili nekad naseljeni.

Naveli smo čitav niz značajnih funkcija² naseljenih otoka. One ukazuju na mogućnost njihova ekonomskog razvoja pod uvjetom da se dobrim programom razvoja i uz podršku šire društvene zajednice potiču one prirodne funkcije pojedinih otoka koje su najkarakterističnije. Upravo ta okolnost ukazuje da postoje mogućnosti za veći i brži privredni razvoj otoka.

Ima i nekih ograničavajućih faktora u razvoju otoka. Jedan od glavnih i najtežih ograničavajućih faktora je pomanjkanje vode. Taj se problem posljednjih godina sve uspješnije rješava, jer je od vitalnog značaja za život stanovništva i razvoj turizma. Kao ograničavajući faktor, koji postaje sve teži, su i mala naselja i sve veća oskudica ljudskog faktora, te dosta slabe pomorske veze i komunikacije sa susjednim naseljima na otocima i kopnu. Uza sve ove

Pučišća na otoku Braču

ograničavajuće faktore, prirodna bogatstva otoka i mora koje ih okružuju nisu mala i mogu biti dobra osnova za njihov uspješniji razvoj i bolji život ljudi na njima, čemu se teži u razvojnim planovima.

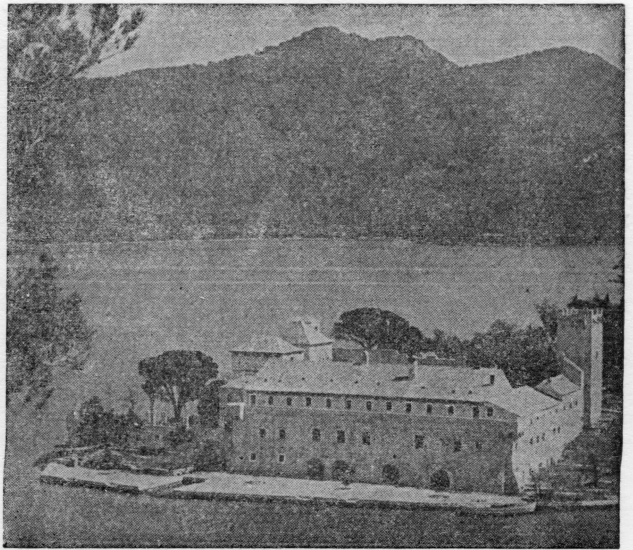
Kako neke druge zemlje rješavaju razvoj svojih otoka? O tome je korisno bar nešto napomenuti prije nego naznačimo neke akcente o budućem razvoju otoka.

U Italiji npr. postoji poseban fond za razvoj nerazvijenog juga (osnovan 1958). Iz tog se fonda koriste sredstva i za razvoj otoka i to naročito za poticanje poljoprivredne proizvodnje i izgradnju infrastrukture. Veći stimulans razvoju otoka u ovoj zemlji dat je od 1957. godine. Tada su uvedene olakšice u oporezivanju poduzeća koja ulažu sredstva na otocima, a date su i neke druge olakšice.

U Velikoj Britaniji postoji posebna politika za razvoj otoka još od 1920. godine. Otoci su podijeljeni (po stupnju nezaposlenosti stanovništva) u četiri grupe. Po tom kriteriju daju se razne olakšice pri izgradnji razvojnih kapaciteta, za prekvalifikaciju radne snage i sl.

U Francuskoj takođe postoje posebni fondovi za pomoć otocima, daju se razne povlastice i dotacije za razvoj proizvodnih kapaciteta, ali uvijek s težištem (kao npr. na Korzici) za iskorištavanje prirodnih uvjeta samog otoka, pri čemu se najčešće potiče razvoj turizma, saobraćaja.

Za Grčku se može reći da ima najrazgrana-tije poticajne mjere za razvoj otoka (kredit, beskamatne pozajmice, duži rok otplate kredita, smanjenje poreza i sl.). One su usmjerene na razvoj turizma, pomorskog transporta, zanatstva, industrije, stočarstva, poljoprivredne proizvodnje, zatim na razvoj zadrugarstva usmjerenog k brzem prosperitetu otoka. Posebno se potiče razvoj male privrede i strogo vodi računa da se izgradnjom razvojnih kapaciteta i naselja ne naruši čovjekova okolina. U svim tim mjera-

Prirodna ljepota — jezero na Mljetu

ma naglasak je na poticanju lokalnih — otočkih inicijativa u skladu sa prirodnim osobinama (funkcijama) svakog od otoka — naselja koje se kandidira za takve olakšice. Interesantno je i to da se u Grčkoj daju posebne olakšice onim građanima koji se odluče da žive i rade na otocima. Oni mogu dobiti zajam za kupovinu ili izgradnju kuća.³

Slične mjere za razvoj otoka možemo naći i kod drugih zemalja, kao npr. Norveške, Švedske, gdje je naročito naglašen kvalitetan razvoj stalnih pomorskih i zračnih veza na relaciji otok — kopno.

Ako se bolje iskoriste dosadašnja vlastita iskustva u razvoju otoka i primijene, suglasno sistemu socijalističkog samoupravljanja, iskustva i drugih, mogu se očekivati u daljem razvoju prelomni koraci za uspješniji rad i život na otocima. Kao pozitivan primjer dosadašnjeg razvoja mogu se spomenuti neki otoci kao što je Rab,

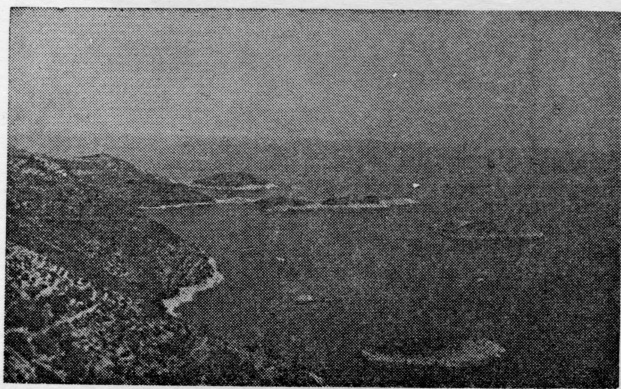
Panorama Hvara i pogled na Paklene otoke

Korčula, Lošinj i neki drugi, gdje je gotovo cjelokupno stanovništvo shvatilo i uključilo se na razne načine u razvoj turizma i male privrede.

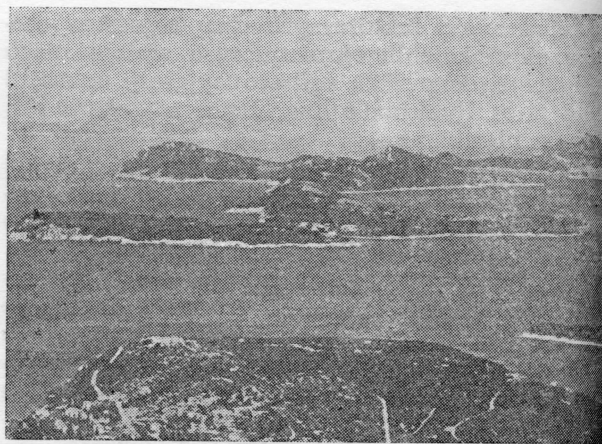
Magistralni pravci razvoja za većinu (ako ne i za sve otoke) mogli bi biti: turizam, poljoprivreda, ribarstvo, mala privreda. U SR Hrvatskoj i SR Crnoj Gori, kojima i pripadaju otoci, intenzivno se radi na razvojnim programima otoka. Naravno da je to dugoročan proces koji će zahvatiti i razdoblje poslije 2000. godine. Nije nam namjera da detaljnije ulazimo u strukturu srednjoročnih i dugoročnih razvojnih planova otoka, u čemu posebnu ulogu mogu i treba da imaju regionalni centri kao što su Split i Rijeka, koji su uz ostale gradove na obali na neki način i najodgovorniji za razvoj otoka, već samo da se zadržimo na nekim pitanjima koja mogu biti od interesa za razvoj naselja na otocima.

Razvoj turizma i to na jednoj višoj tehnološkoj razini, koja će nadmašiti sadašnji inače zapaženi stupanj dostignuća turizma koji se uglavnom svodi na pružanje usluga noćenja i ishrane, predstavlja vjerojatno osnovni, težišni zadatak. Međutim, on odmah nameće i obavezu da se osnovne osobine upravo naših jadranskih otoka koje se sastoje u čistom moru i zraku, u prekrasnom ambijentu prirode ne naruše. Ako se degradira čovjekova okolica, od turizma neće biti ništa. Razvoj višeg kvaliteta turističke usluge pretpostavlja ne samo bogatiju i svestraniju ponudu, već i izgradnju kanalizacionih mreža naselja na otocima i odvođenje otpadnih voda, zaštitu šumskog pokrova od požara i sječe, organizaciju suvremenih deponija i poduzimanje svih mjera da se zaštiti prirodna i ljudskim radom stvorena okolica koja i predstavlja jedinu sigurnu i trajnu osnovu za razvoj turizma.

Razvoj poljoprivrede, naročito proizvoda ranog povrća, zatim raznih specifičnih mediteranskih kultura: grožđa, maslina, višnje, maraske, smokve, rogača, badema, aromatskog i ljekovitog bilja može, u uvjetima kada potražnja za svim vrstama prehrambenih artikala raste, biti od posebnog značaja za sve naseljene otoke. Ukupne obradive površine na otocima iznose oko 35.000 hektara, dok su ukupne poljoprivredne površine znatno veće i dostižu oko 200.000 hektara. Usitnjeni privatni posjedi, niska tehnička opremljenost i tehnološka zaostalost glavne su prepreke

Južni dio otoka Mljeta

Dubrovački otoci (Elafiti): Koločep, Lopud i Šipan

bržem razvoju poljoprivrede. Situaciju otežava i okolnost što društveni sektor posjeduje male površine, a odlaskom mladih na kopno individualna domaćinstva ostaju na brizi staraca. Za razvoj poljoprivrede i stočarstva, zašto inače postoje uvjeti na naseljenim otocima, bit će potrebno iznaći adekvatnija rješenja u ekonomskoj i društvenoj sferi u skladu sa zahtjevima za što većom proizvodnjom hrane.

Bolje korištenje prirodnih bogatstava otoka i mora koje ih okružuje nameće se samo po sebi kao oslonac za njihov razvoj. Te su prirodne funkcije otoka već navedene (ribarstvo, saliktura i dr). Moguće je da se za svaki otok utvrdi, zavisno od njegovih prirodnih osobina, jedno ili više težišta razvoja u korištenju prirodnih bogatstava.

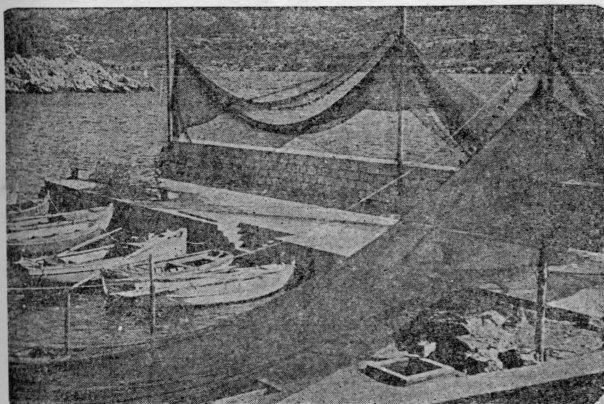
Mogućnosti razvoja male privrede i industrije. Razne zanatske i kućne radinosti, kapaciteti za preradu ribe i uskladištenje ribe, uljare, vinarije, klesarije i industrija kamena mogu se razvijati još bolje i brže. Naravno, tu je i tzv. mala brodogradnja, zatim razvoj marina. Mogu se razviti razni kapaciteti za tzv. čiste tehnologije, malu privredu i uslužne djelatnosti, dakle sve ono što neće narušiti osnovne prirodne osobine ambijenta karakterističnog za područje otočnog arhipelaga. Iz toga bi se moglo zaključiti da će biti pogrešan pravac razvoja otoka ako se oni budu smatrali i tretirali kao područja za smještaj prljave tehnologije i kapaciteta koje je nemoguće ili nepoželjno izgraditi u susjednim velikim gradskim aglomeracijama zbog njihove štetnosti za čovjekovu okolinu. Otoci, može se reći, pripadaju po svom položaju i funkciji najosjetljivijem dijelu inače osjetljivog jadranskog ekosistema pa kod planiranja njihova razvoja o tome treba posebno voditi računa.

Ključna rješenja nalaze se u nekoliko poduhvata. Uz veće angažiranje i financijski udio društveno-političkih zajednica, samodoprinos, korištenjem raznih fondova i udjelom JNA očekuje se da do 2005. godine svi naseljeni otoci dobiju vodu, da budu povezani cjevovodima s kopnenim vodenim sistemima. Time će se trajno riješiti opskrba vodom stanovništva, omogućiti brži razvoj turizma i privrede, dok će za razvoj poljoprivrede, odnosno navodnavanje poljoprivrednih po-

vršina, trebati i dalje tragati za dugoročnim rješenjima.

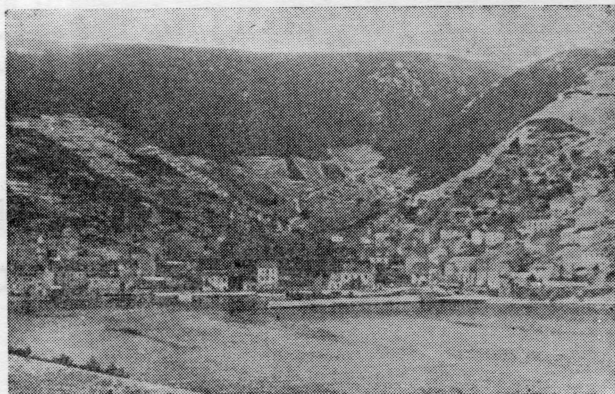
Bolje povezivanje otoka pomorskim (pa i zračnim) vezama sa centrima na kopnu, razvoj saobraćajnica po uzdužnoj liniji prostiranja otoka i njihovo međusobno povezivanje (tzv. plava magistrala) omogućit će postupno, uz izgradnju potrebne infrastrukture, takvo povezivanje sa centrima na kopnu i susjednim otocima da će se u znatnoj mjeri smanjiti razlike u komuniciranju na otoku od onog na kopnu. Otočani će se osjećati manje odsječenim od svijeta i neće imati velikih razloga da bježe u velike gradove, već naprotiv, da ostanu na svom tlu sigurni da do grada mogu da stignu kad im zatreba.

Dugoročni program ekonomske stabilizacije, koji u centar pažnje stavlja prije svega oslonac na vlastite snage i ističe potrebu bolje i svestranije valorizacije prednosti koje Jugoslavija ima kao pomorska zemlja, upućuje i na potrebu prevladavanja zastoja u razvoju otoka. Ako se Dugoročni program ekonomske stabilizacije i njegova realizacija shvati i prihvati kao jedina alternativa daljeg razvoja na jednom višem nivou, a

tako ga treba shvatiti i prihvatiti, onda i naši naseljeni otoci imaju velike šanse da u srednjoročnom i dugoročnom planu razvoja zabilježe pozitivna kretanja. Naravno da to pretpostavlja veću društvenu i znanstvenu angažiranost i izradu i provedbu odgovarajućih razvojnih planova na kojima će se okupiti ne samo otočke, već i šire društvene snage i subjekti u skladu sa našim socijalističkim samoupravnim sistemom i odlučujućom ulogom udruženog rada u cjelokupnom razvoju zemlje. To su putovi koji vode zaustavljanju depopulacije otočkog stanovništva i njegov poseban porast.

U skladu sa porastom uloge mora u svjetskim razmjerama i sve većeg njegovog značaja u ekonomskom, političkom i vojnom pogledu, raste uloga i značaj otoka. Ona se sve više ispoljava u pogodnostima koje otoci pružaju u pogledu lakše eksploatacije energetskih, sirovinskih i prehrambenih potencijala mora, u zaštiti i korištenju gospodarske zone na osnovama nove Konvencije Ujedinjenih nacija (1982) o pravu mora. I u pogledu obrambene namjene otoci su dobili na značaju. Veoma su prikladni za prihvatanje najsvremenije ratne tehnike. Mogu da posluže kao stabilne

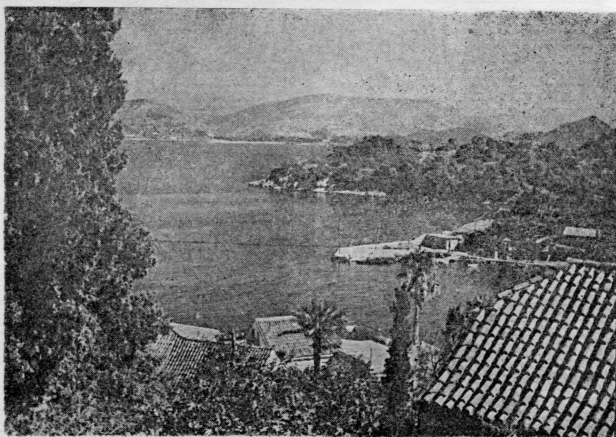
Uvala Račišća sa naseljem na otoku Korčula

i sigurne platforme za lansiranje raketa, za prihvatanje borbenih letjelica i osjetljive, ali efikasnije borbene tehnike, naoružanja i opreme pomorskih snaga. O tome takođe treba voditi računa kad je riječ o razvoju otoka.

Naseljeni otoci su prva i veoma sigurna obrana od svake agresije s mora na obalu. Povijest, a naročito period narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije 1941-1945., potvrdili su tu konstataciju. Najbolju ocjenu o tome dao je Tito u svom govoru u Komiži (28. srpnja 1964) ističući ulogu Visa u NOR-u.

»Godina 1944. bila je veoma značajna za Vis i ne samo za Vis, nego za čitavu našu zajednicu. Mi smo poslije osvajanja Dalmacije od strane Nijemaca bili prilično zabrinuti da li će, osim onoga što smo bili osvojili u drugim krajevima širom naše zemlje, i u ovom dijelu biti bar jedan kraj sposoban da se odbrani od Hitlerove soldateske i da je spriječi da stupi na njegovo tlo. Mi smo vjerovali u narod Dalmacije, u borbu narodnooslobodilačke vojske iz Dalmacije, vjerovali smo da će oni znati da se odbrane i riješili smo da se ovaj otok, Vis, sačuva pošto-poto, jer nam je on bio potreban potkraj našeg oslobodilačkog rata kao mjesto na kome bismo mogli da imamo jednu mirniju i stabilniju bazu za dalji rad na učvršćenju rezultata koje smo postigli u velikoj oslobodilačkoj borbi«⁴

Snaga obrane SFRJ, a time snaga njene pomorske obrane, leži u općenarodnoj obrani, u je-

Otok Koločep — Gornje Čelo, brodsko i ribarsko pristanište

Korčula (grad) bogat kulturno-povijesnim spomenicima održava posebnu vitešku igru

dinstvenom sistemu borbe i otpora, u kome se u općenarodnom obrambenom ratu sjedinjuju sve raspoložive ljudske i materijalne snage na tom prostoru. Izduženu i veoma razvijenu obalu s tolikim otocima nije moguće efikasno kontrolirati i braniti samo efektivnim snagama operativne armije, iako one svojom organizacijom, grupiranjem i rasporedom i visokom borbenom spremnošću čine okosnicu obrambenog sistema. Oko te okosnice stalnim područstvljavanjem obrane stvara se neprekinuti i nesavladivi bedem satkan od svih ostalih elemenata obrane u koji se uključuju svi subjekti, a naročito stacionarne i manevarske snage teritorijalne obrane, civilne zaštite, društvene samozaštite, radni kolektivi, stanovništvo. Naseljeni otoci u tome bedemu predstavljaju snažne tvrđave. Može se s pravom konstatirati

da uspješan razvoj naseljenih otoka, jačanje njihovih privrednih potencijala može zaustaviti dalje osipanje stanovništva i osnažiti ulogu ljudskog faktora koji ima odlučujuću ulogu u miru i ratu. Time se postižu rezultati koji idu u red onih veličina koje neposredno pridonose strategiji jačanja pomorske obrane Jugoslavije na jadranskom pomorskom bojištu. Na to je ukazao Tito na vježbi »Podgora 72« u Veloj Luci (26. listopada 1972):

»Mi moramo uvijek biti spremni da branimo našu zemlju i, svakako, ovu našu najdužu, pomorsku granicu. Naši otoci ne smiju biti plijen agresije. Sve otoke, dakle i Lastovo i Vis, i druge moramo učiniti neosvojivim. Moramo, dakle, odbranu naše zemlje učiniti takvom da nitko tko bi nas napao ne može računati na uspjeh. Naši otoci moraju postati tvrđave...«⁵

Tema o jadranskim otocima Jugoslavije, o njihovom značaju, mogućnostima i potrebi razvoja je neiscrpna i trajna. Izuzetno važna i dragocjena. U godini proslave 40. godišnjice, onih slavnih dana kada je na otoku Visu bilo središte nove, Titove Jugoslavije, ima još više razloga da se istakne vrijednost jugoslavenskih jadranskih otoka i potreba da ih cijenimo i unapređujemo sa stanovišta daljeg razvoja i jačanja SFRJ kao pomorske zemlje.

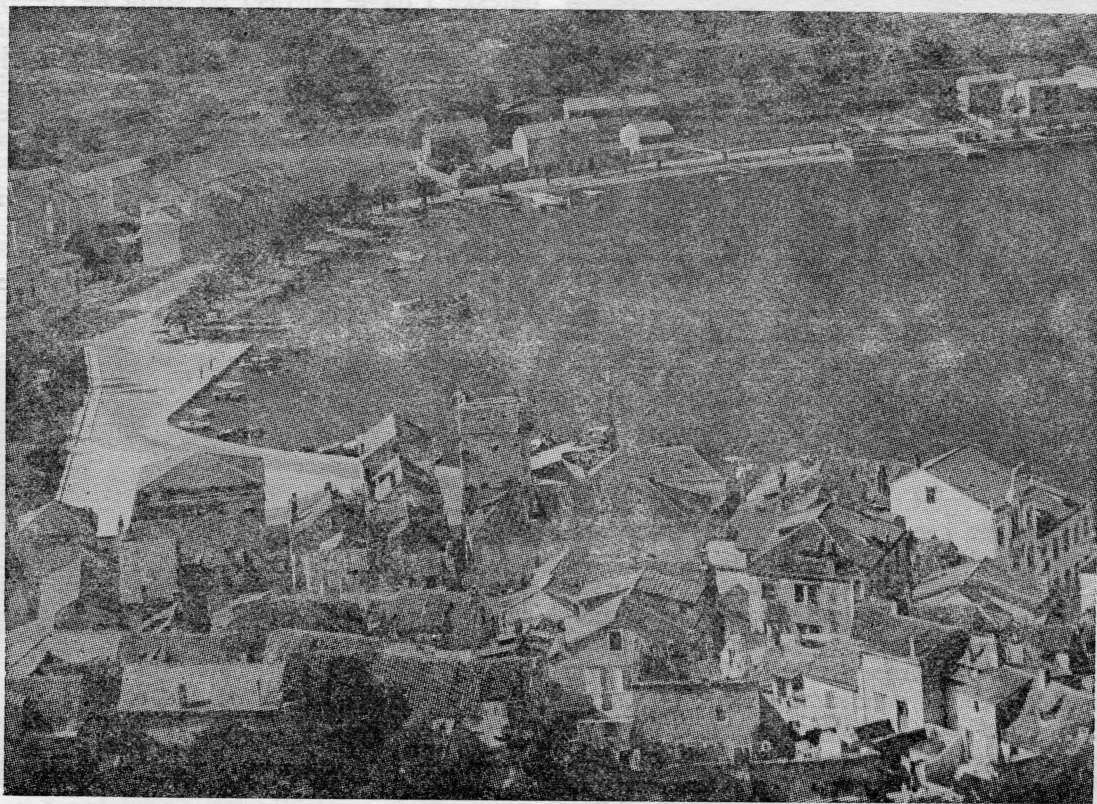
¹ Otočki ljetopis Cres-Lošinj, Mali Lošinj, 1984.

² I. Rubić, Naši otoci na Jadranu, Split 1952.

³ D. Otović, Naša ostrva — stanje i mogućnosti, Odrana i zaštita br. 5 i 6/83, Beograd 1983.

⁴ »Tito i more«, Ljubljana 1983, str. 189.

⁵ »Mornarički glasnik«, br. 6/1972; str. 845—847.

Panorama Visa — luka